

ראש השנה ג

משה שווערד

1. ספר שפתי חכמים

ענני כבוד כדלית' גרייה וכו': שמי' ענת אהרן ונסחלקו ענני כבוד וכו' פי
לפי שענני כבוד היו בזכות אהרן כדלית' במדרש, לכן כענת אהרן נסחלקו וכן
מפורש בתנאים ירושלמי טס. [ובדרך אגדה י"ל דכשי' שלום בין הקנאים מכבדים
זא"ה תשאי' כשנרדפים, ואי' אהרן ששם שלום בין אדם לחניו (כפרש"י במדבר
כ" כ"ט) על ידו נסגו "כבוד מלמטה זא"ה, לכן נמדה כי'ע בזכותו היו "ענני
"כבוד מלמעלה, וכן אין יראים ממלחמה ע"י שלום כדכתיב (ויקרא כ"ד ו')
ונתתי שלום בארץ וגו' וחרצ לא תעצור באלכס, אבל כעשונע שנת אהרן, ופסק
התשים שלום עסתלקו "ענני כבוד, סגרי שניתן רשות להלכס בישראל. [לכן מיד
יידר ישראל וגו' אם נתן חסן העם הזה "צידו וגו' לשון יחיה, לרנע שיסי' שלום
ציהס, כל ישראל כלש' א'. ויש לרנע פירוש זה נספויכות הפסוקים (במדבר כ"י
כ"ט כ"א א' ג'): ונסתלקו ענני כבוד. דיש ל"י מל' "דך "האחרים, שנת

2. מהרש"א חידושי אגדות מסכת ראש השנה דף ג עמוד א

מה שמועה שמע שמע שמת אהרן וכו'. לפי סדר המקראות ודאי מוכח להדיא דכי נח נפשיה דאהרן אכתי הוה סיחון קיים אלא דאיכא למימר אין מוקדם ומאוחר בתורה מיהו לפי המסעות שבפ' מסעי מוכח שפיר דכמה מסעות היו מהר ההר שמת אהרן עד מלחמת סיחון וצ"ע:

3. שפת אמת מסכת ראש השנה דף ג עמוד א

שם בגמ' דהא לא אשכחן שני בשבת דכתיב ואע"ג דכתיב בפ' בשלה ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה י"ל דלאו אשבת קאי אלא ששי לירידת המן אך עוד כתיב שם ראו וגו' ביום הששי לחם יומים דקאי הששי לשבת ואפשר דלא קאמר הכא אלא דלא מצינו שני בשבת דכתיב:

4. ספר שערים מצויינים בהלכה

דלא אשכחן שני בשבת דכתיב. ע"י ברש"י
ותוס'. וצל"ע הא איכא מצות עשה
למנות ימי השבוע, דכתיב (יתרו כ-ח) "זכור
את יום השבת לקדשו", וכן אומרים בשיר
של יום "היום יום שני בשבת", ולפ"ז שפיר
יכולין לפרש הא דכתיב עוה"פ "בשני" היינו
שני בשבת. וכן הקשה בהגה' מהרצ"ח, [וציין
למש"כ הרמב"ן (פ' בא) שיש מצות עשה
למנות ימי השבוע ע"י"ש. ונראה שקשה
לפרש דקרא קאי אשני בשבוע, שאין לזה
סימן והיכר, דבשלמא ימי החודש, יש לכל
חודש שם בפני עצמו, אבל השבת אין לו
שם בפנ"ע, דהקריאה בפרשה אינו שייך אל
השבת אלא לקריאת התורה, ועוד הא איתא
במס' מגילה (כ"ט): דבמערכא סיימו התורה
פע"א בג' שנים, וגם בזמנינו נשתנה לפעמים
פרשת השבוע בחו"ל ממה שנוהגין בארץ
ישראל, וא"כ אין השבת ניכר, אבל כשמונין
וכותבין לימי החודש, אינו רק י"ב חדשים
בשנה ואח"כ נשתנה השנה. וראיתי בריטב"א
שהביא דבירושלמי פריך, הכתיב (בראשית

5. תוספות מסכת ראש השנה דף ג עמוד א

תניא כוותיה דר' יוחנן - לאו לאפוקי דר' אלעזר דהא מייתי נמי דר' אלעזר בהך ברייתא ובקרא דר' אלעזר לא סגי דהוה אמינא דלשלמה ודאי הוי שני לירח שמונין לו למלכותו לפי שעמד בניסן אבל לשאר מלכים לא להכי צריך נמי דמקיש ליציאת מצרים.

6. הערות מהרב אלישיב

תניא כוותיה דר' יוחנן מנין שאין מונים להם למלכים וכו' ואומר ויחל לבנות. וכתב הר"ן דאע"פ דבעינן לקרא דר"א וכדאמרין לעיל אלא אמר ר"א, מ"מ תניא כוותיה דר' יוחנן והיינו דלעולם כיון דידעינן דלאו תשרי לא ס"ד שיהיה בחדש אחר דמה"ת לומר דמנינן ליציאת מצרים מחדשים אחרים. וכן לגבי תשרי ס"ד כיון דר"ה הוא לשנים אבל שאר חדשים לא, וממילא הוה ניסן. וכל מה שמקשה הגמ' לעיל ואימא, והיינו משום דמצינו קראי דר"א שמתרץ הכל, אבל לעולם לאו פירכא הוא, וזהו תניא כוותיה דר' יוחנן דעיקר הדבר ילפינן דלא ס"ד שיהא זה תשרי, וממילא ידעינן דזה בניסן, ומה שהביאה הברייתא שאר קראי היינו לרווחא דמילתא בעלמא, שגם ידעינן זה מקרא מפורש. [נדאל"כ לבתר דידעינן קרא דויחל לבנות כבר לא בעי שום ראיה אלא ע"כ דלא צריך לזה].

אולם בדברי רש"י כאן לא משמע כך. שכתב תניא כוותיה דר' יוחנן בכולי קראי מבואר דבעינן כולי קראי ובדוקא הביאתו ברייתא, ותקשה קצת הא הגמ' מסיקה לעיל באלא אר"א לאפוקי מר' יוחנן והכא אמרין דהוה בכלל הני קראי, דילפינן מיניה. ויותר מזה דאי בעי להאי קרא מצד הדין כבר לא בעי לקראי אחרינא ועצם לימודו של ר' יוחנן. וצ"ב (ועיין רשב"א).

7. חידושי הרישב"א מסכת ראש השנה דף ג עמוד א

אמר רב חסדא וכו'. פי' כדי לחלוק בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם, ומלכות ישראל איכא למיתלי ביציאת מצרים שיצאנו מעבדות לחירות ומלכות, אבל מלכי אומות העולם ליכא למימני להו אלא מתשרי שבו נברא העולם לר"א, א"נ שבו העולם נדון ובו עתידין לקבל את הדין.

8. מהרש"א חידושי אגדות מסכת ראש השנה דף ג עמוד ב

יין לפניו ואשא וגו'. לפי פשוטו כמו הביאו יין לפניו והוא מקרא חסר ונראה לפרש ע"פ מ"ש בירושלמי הביאו רש"י פ"י יוחסין דלכך נקרא נחמיה התרשאת ע"ש שיהיה משקה למלך והיה צריך לשתות מקודם שלא יחשדוהו שהטיל סם במשקה ולכך התירו לו יין של נכרי' כו' ע"ש והשתא אחרי ששמע נחמיה דברים הרעים מירושלים היה מצטער והזיר את עצמו מן היין וז"ש יין לפניו דהיינו לפני המלך וכבר נתנסך במגע עובד כוכבים עד היום לא נזהר מלשתות ממנו מקודם לפי שהתירו לו כמ"ש בירושלמי וביום הזה אחר השמועה רעה היה יין לפני המלך ולא שתיתי מקודם ממנו ואשא אותו מתחלה ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו שהייתי רגיל לשתות יין לפני המלך כי שותה יין נקרא לב טוב כמ"ש כטוב לב המלך ביין וההפך לב רע וז"ש לו המלך מדוע פניך רעים וגו' דהיינו שאינך שותה יין ואינך חולה אין זה כ"א לב רע עלי ואירא הרבה מאד פן יחשדני שנתתי סם המות במשקה ולכך לא שתיתי מקודם ואומר למלך וגו' מדוע לא ירעו פני וגו' להזיר את עצמי מן היין אשר העיר וגו' ויאמר לי מה וגו' ואתפלל אל ה' וגו' מקודם אשר דבר למלך הפסיק בתפלה לא-ל השמים שתתמלא בקשתו מן המלך כפרש"י ועי"ל ואומר למלך מוסב למעלה דר"ל ואתפלל אל א-להי השמים ואומר למלך וגו' שלא היה כוונתי למלך ארתחשסתא אלא לא-להי השמים התפללתי ואומר לו אם על המלך מלכי המלכים טוב וגו' וכהאי גוונא אמרו במסכת שבועות גבי דניאל אנת מלכא מלך וגו' שהוא קודש ודו"ק:

9. מהרש"א חידושי אגדות מסכת ראש השנה דף ג עמוד א

כורש מלך כשר היה כו'. ממלות הפוכות כשב כבש שמלה שלמה ואתחשסתא על שם מלכותו דהיינו שם המדינה ובסיפ' דהאי קרא מלך פרס על שם האומה כדאמרין בפ"ק דיומא תירס זו פרס:

• חידושי הרישב"א מסכת ראש השנה דף ג עמוד א

אמר רב חסדא וכו'. פי' כדי לחלוק בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם, ומלכות ישראל איכא למיתלי ביציאת מצרים שיצאנו מעבדות לחירות ומלכות, אבל מלכי אומות העולם ליכא למימני להו אלא מתשרי שבו נברא העולם לר"א, א"נ שבו העולם נדון ובו עתידין לקבל את הדין.

10. הערות מהרב אלישיב

כורש מלך כשר היה לפיכך מנו לו כמלכי ישראל. והנה מפשטות המקראות מבואר דהיה נכרי ולא מצינו שהתנהג בדיני ישראל, וא"כ האיך נקרא כשר הלא נכרי הוא. וכן מבואר מפשטות הסוגיא כאן דלעולם כמלכי אר"ה מניין ליה, אלא כיון דכשר היה מנו לו כמלכי ישראל. וכך מבואר מפשטות הגמ' כאן בישראל כאן בעכו"ם מבואר שהיה נכרי. וכן מוכח מרש"י לקמן [ד'. ד"ה כלבתא] שכתב בהא דאוקמי הגמ' הראיה שהחמיץ מהא דהוה לו כלבתא למשכב ובני נח הוזהרו על כך. שנא' והיו לבשר אחד, יצאו בהמה חיה ועוף שאינן נעשין בשר אחד, שאין יולדין מן האדם, הרי בפירוש נקט דהיה בן נח.

ולכאורה תקשה לפ"ו מה שכתבו התוס' דכורש בן אסתר היה ולא ימצא כן בגמ' לפנינו, אלא במדרש איתא להכא. (ויקרא רבה סו"פ שמיני, אסתר רבה פ' ח') ואם בן אסתר הוא, הרי נקטינן דגוי הבא על בת ישראל הולד כשר, והיינו שהוא ישראל גמור, והוא ביבמות מ"ה: ופסק כן הרמב"ם באיסורי ביאה [פט"ו ה"ג]. וא"כ כורש ישראל היה. והכא מבואר דכורש נכרי היה.

ונראה לבאר דא"נ דהשתא קי"ל דגוי הבא על בת ישראל הולד כשר, שהוא ישראל גמור. הרי קי"ל השתא דהיינו שבאו חכמים והכריעו בדבר, אבל בזמנו של כורש היו סבורים דהולד גוי, וכפרט דיש שיטה בראשונים, והוא שיטת רש"י ביבמות דהולד כשר, היינו שהוא גוי כשר, ואינו ממזר, דאי ישראל הוא הוה ממזר, דהרי מיחסים אותו לאמו, וזה היה בעבירה במעשה של אי תפיסת קידושין. ומפני זה נקטה הגמ' בפשיטות דהיה מלך נכרי וכשר היה והחמיץ משום ההיא כלבתא דנמי אסורה עליו, אע"פ שהוא בן נח. (וי"ל דרש"י לשיטתו הוא).

ודוגמא לדבר מצינו בעובדא דבועז עם רות שלא רצה פלוני אלמוני ליבמה משום לא יבוא עמוני, ובעז יבמה. דבאותה שעה נתחדשה הלכה דעמוני ולא עמונית, הרי דעד כה סברו דגם עמונית אסורה, וישבו סנהדרין וקבעו הלכה, דולא עמונית. ה"נ נראה בענינו דבזמן כורש סברו דגוי הבא על בת ישראל הולד גוי, ושפיר דנה הגמ' הא דהוה מלך נכרי ולמה מנו לו מניסן ודו"ק. [א.ה. עיין שו"ת הלכות קטנות ח"ד ר"מ דקאי בדרכא אחרינא].

11. ספר שערים מצויינים בהלכה

דף ג: כורש מלך כשר היה. פרש"י כלומר על שם שהיה כשר קראוהו כורש ושמו מעיד עליו, לפיכך מנו לו כמלכי ישראל. כוונת רש"י על מה דאיתא לקמן הוא כורש, הוא דריוש, הוא ארתחשסתא, כורש שמלך כשר היה כו'. ויש לדקדק מה שי"ן לקרוא אותו כשר, יותר היה לו לקראו טוב שמלך טוב היה. ונ"ל דהתוס' (ד"ה שנת עשרים) כתבו, שהוא היה בן אסתר, ועי' בחי' הריטב"א, ואיתא במס' יבמות (מה:): והלכתא נכרי הבא על בת ישראל הולד כשר,

ועי' בתוס' במס' כתובות (ג: ד"ה ולדרוש), וניחא לשון הגמרא מלך כשר היה, וא"כ שפיר מנו אותו כמלך ישראל. [ועדיין צ"ע דהא איתא במס' מגילה (יג:)] וטובלת ויושבת בחיקו של מרדכי, והקשו התוס' והא צריך הבחנה ג' חדשים, ותירצו שהיתה משמשת במוך, וא"כ היאך נולד הבן, וצ"ל דאפ"ה מזדמן שנולד. וע"ע מה שכתבנו במס' מגילה (שם ד"ה וטובלת).

12. עזרא פרק ז

(ח) ויבא ירושלם בחודש התמישי היא שנת השביעית ...

13. תוספות מסכת תענית דף טז עמוד א

הר שיצאה ממנו הוראה לישראל - י"מ דזה ירושלם שנקרא על שם אברהם שקראוהו הר ה' יראה (בראשית כב) והעיר היה נקרא כבר שלם כדכתיב (שם יד) ומלכי צדק מלך שלם ונקרא ירושלם על שם יראה ועל שם שלם לכך אין אנו נותנין יו"ד בירושלם בין למ"ד למ"ם על שם שלם וההר נקרא מוריה על שם תורה כדכתיב (ישעיה ב) כי מציון תצא תורה וכתוב (דברים לג) יורו משפטך ליעקב והוא לשכת הגזית המוריה זה סיני ונקרא מוריה על שם שממנו יצא מורא לעובדי כוכבים במתן תורה כדכתיב (תהלים עו) ארץ יראה ושקטה אי נמי רצה לומר דירושלם נקרא מוריה על שם שיש מורא לעובדי כוכבים על גדולתה ומתפחדים.

14. הגדת הגיוני הלכה [ע' קבח]

ירושלים קדושתה מעצמה, ועוד נתעלתה קדושתה לפי שבה נתמצתה קדושת ארץ ישראל כולה. כך אמרו במכילתא²: "עד שלא נבחרה ירושלים היתה כל ארץ ישראל ראויה לשכינה, משנבחרה ירושלים יצתה ארץ ישראל ותחכנסה השכינה בתוך ירושלים". ולא העיר בלבד מקודשת, אלא גם שמה מקודש, כי מפי עליון נקרא לה שמה. מעשה קריאת שמה כך היה. אמרו במדרש⁴, בראשונה היה שמה יראה, כך קרא לה אברהם, שנאמר⁵ "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה". גם שם בן נח נתן לה שם וקרא לה "שלם", שנאמר⁶: ומלכי צדק (שם בן נח)⁷ מלך שלם". אמר הקב"ה אם אני קורא למקום "יראה" כמו שקרא אותו אברהם, שם שהוא אדם צדיק מתרעם. ואם אני קורא אותו "שלם", אברהם שהוא אדם צדיק מתרעם. אלא אני קורא אותו "ירושלם" כמו שקראו שניהם יראה-שלם⁸. וביאר בעל מתנות כהונה⁹ שנתחברו א' ה' של יראה שהם בגימטריה ו' ובא השם ירושלם/וכתבו התוספות במסכת תענית¹⁰ כיון ששם העיר מחובר משתי מלים, מן "יראה" ומן השם "שלם" שאין בו יריד, על כן השם ירושלים נכתב חסר יריד אחרי ה-ל, ירושלם. וכך הוא כתוב בתנ"ך. חוץ מקצת מקומות שהוא כתוב מלא ירושלם אחד מהם במגילת אסתר, כאן ירושלים מלא, שנאמר¹¹: "איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי... אשר הגלה מירושלים". ר' שלמה אלקבץ הביא בספרו "מנות הלוי"¹² שמצא כתוב טעם לזה. כיון שאמרו חז"ל¹³ שכל ספרי נביאים עתידים ליבטל בבוא הגואל, חוץ ממגילת אסתר שהיא קיימת גם לעתיד לבא, שנאמר¹⁴: "וזכרם לא יסוף מודעם",

החיבור שחיבר הקב"ה יחדיו השם שנתן אברהם והשם שנתן לה שם בן נח, יש בו קיום הפסוק¹⁵: "ירושלים הבנויה כעיר שחוכרה לה יחדיו". ומצינו לשון יחדיו שהתורה חוזרת עליו כמה פעמים, בדרך לירושלים לשם קידוש ה', במסירות הנפש של אברהם ויצחק בהליכתם לעקדה להר המוריה, שנאמר¹⁶: "וילכו שניהם יחדיו" ופרש"י בלב שוה.

ומתוך שהשם ירושלים נולד על ידי התחברות, ניתן בירושלים הטבע של חיבור, והיא מסוגלת לחבר לכבוד. וכך רש"י יהושע בן לוי¹⁷ את הפסוק: "ירושלים הבנויה כעיר שחוכרה לה יחדיו", עיר שמחברת ישראל זה לזה. ולכי רוצה לומר שמחמת סגולה זו של ירושלים שהיא חיבור, לא נתחלקה ירושלים לשכטים. וירושלים מגעת גם למעלה מזה, שנתחברו בה עליונים ותחתונים. ותיומות הן, ירושלים של מעלה וירושלים של מטה. שדרשו במסכת תענית¹⁸ את הפסוק הנזכר: "ירושלים הבנויה כעיר שחוכרה לה יחדיו", כי שתי ירושלים הן שמחוברות יחדיו, ירושלים של מעלה וירושלים של מטה. ורבנו בחיי¹⁹ מצא את שתי ירושלים מרומזים בשמה, שכן ירושלים לשון רבים, רבוי של זוג (כמו עינים, ידים ורגלים) ירושלים של מעלה וירושלים של מטה.

15. ספר קול אליהו על אגדות על הש"ס

(דף ג' ע"ב) תנא הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא וכו'. יש בזה כמה קושיות. חדא מאי קאמר הוא כורש הוא דריוש וכו' הא ודאי שלשה הם דכתיב (בעזרא ו. יד) ומטעם כורש ודריוש וארתחשסתא משמע דשלושה הם, ועוד קשה מאי קאמר כאן לאחר שהחמיץ היאך שייך לומר על כורש שהחמיץ הלא הכתוב משבח (בישעיה מה. א) כה אמר ה' למשיחו לכורש, מה) ועוד קשה אם תדקדק בשנות המלכים תמצא מכורש עד דריוש מלך פרס י"ח שנה דעד כורש כלו ע' שנים מכיבוש יהויקים דבזמן זה היה פקידה ובשנת אחת לדריוש מלך פרס כלו שבעים שנה לגלות צדקיהו שמן כיבוש יהויקים עד גלות צדקיהו היה י"ח שנה כמו שמבואר ג"כ במס' מגילה (דף י"א ע"ב) וא"כ היכי קאמר דכורש ודריוש חד הוא, אולם יש לומר בהקדם מה דאיתא במס' מגילה (שם) בימים ההם וגו' אמר בלשצר חשב וטעה אנא חשיבנא ולא טעינא, מ"ה דנבוכדנצר כ"ג דאויל מרודך וב' דידיה וכו', ומפרש התם דאמר מר גלו בשבעה גלו בשמונה, גלו בשבעה לכיבוש יהויקים שהוא בשמונה לנבוכדנצר, גלו בשמונה עשר לכיבוש יהויקים שהוא תשעה עשר לנבוכדנצר דאמר מר שנה א' כיבש נינוה שניה כיבש יהויקים וכתוב (ירמיה נב.) ויהי בשלשים ושבע

פרס כו'. ועי' בדברינו במס' פסחים (ח. ד"ה האומר) שכתבנו שיש חילוק בין תואר צדיק לתואר חסיד. וכעת ראיתי שכבר קדמני בפני יהושע כאן. עוד כתבנו (שם) בשם הרמ"א (י"ד סי' רמז ס"ד) דענין צדקה שאני, דהתורה עצמה התירה, דכתיב (ראה טו-י) נתון תתן לו... כי בגלל הדבר הזה יברכך ה"א וגו'", וכן דרשו במס' תענית (ט.) עה"כ (שם יד-כב) "עשר תעשר", עשר בשביל שתעשר, וכן מפורש בנביא (מלאכי ג-י) "הביאו את כל המעשר... ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות, אם לא אפתח לכם את ארובות השמים וגו'". וע"ע מה שהארכנו במס' תענית (שם).

דף ד. האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני הר"ז צדיק גמור. הקשו התוס', הא תנן במס' אבות (פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל